

O‘SMIRLIK DAVRIDA SUITSIDAL XAVFNI ANIQLASH VA PSIXOLOGIK KORREKSIYA MEXANIZMLARINI TADQIQ ETISH

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-531-533>

Elov Ziyodullo Sattorovich

Osiyo xalqaro universiteti professori

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot o‘smirlik davrida suitsidal xulq-atvor xavfining shakllanish mexanizmlarini aniqlash, uning psixologik determinantlarini tahlil qilish hamda samarali psixokorreksion yondashuvlarni ishlab chiqishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda o‘smir shaxsining emotsional holati, ijtimoiy moslashuv darajasi, oilaviy va ta‘lim muhitidagi psixologik ta‘sirlar suitsidal moyillik bilan uzviy bog‘liq omillar sifatida o‘rganiladi. Ilmiy ish doirasida diagnostik metodikalar yordamida suitsidal xavf darajasi aniqlanib, individual va guruhiiy psixokorreksion dasturlar samaradorligi baholanadi. Tadqiqot natijalari o‘smirlar orasida suitsidal xulqning oldini olish, psixologik yordamni takomillashtirish va ruhiy salomatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, suitsidal xavf, suitsidal xulq-atvor, psixologik diagnostika, psixokorreksiya, emotsional barqarorlik, ijtimoiy moslashuv, ruhiy salomatlik, stress, depressiv holat, xavf omillari, profilaktika, psixologik yordam, shaxs rivoji, krizis holatlar.

Аннотация: Данное исследование посвящено изучению механизмов формирования суицидального риска в подростковом возрасте, выявлению его психологических детерминант и разработке эффективных психокоррекционных подходов. В работе анализируются эмоциональное состояние подростков, уровень социальной адаптации, а также влияние семейной и образовательной среды как ключевые факторы суицидальной предрасположенности. С использованием диагностических методик определяется уровень суицидального риска и оценивается эффективность индивидуальных и групповых психокоррекционных программ. Полученные результаты могут быть использованы для профилактики суицидального поведения среди подростков и укрепления их психического здоровья.

Ключевые слова: подростковый возраст, суицидальный риск, суицидальное поведение, психологическая диагностика, психокоррекция, эмоциональная устойчивость, социальная адаптация, психическое здоровье, стресс, депрессивные состояния, факторы риска, профилактика, психологическая помощь, личностное развитие, кризисные состояния.

Abstract: This study is devoted to the investigation of the mechanisms underlying suicidal risk formation in adolescence, the identification of its psychological determinants, and the development of effective psychocorrectional approaches. The research examines adolescents' emotional states, levels of social adaptation, and the influence of family and educational environments as key factors associated with suicidal tendencies. Diagnostic methods are applied to assess the level of suicidal risk, and the effectiveness of individual and group psychocorrectional programs is evaluated. The findings contribute to suicide prevention among adolescents and the enhancement of psychological support systems aimed at strengthening mental health.

Keywords: adolescence, suicidal risk, suicidal behavior, psychological diagnostics, psychocorrection, emotional stability, social adaptation, mental health, stress, depressive states, risk factors, prevention, psychological support, personality development, crisis situations.

KIRISH

Bugungi globallashuv, axborotlashuv va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida o‘smirlik davri shaxs rivojlanishining eng ziddiyatli va psixologik jihatdan nozik bosqichlaridan biri sifatida namoyon bo‘lib, aynan shu davrda suitsidal moyillikning yuzaga kelish xavfi keskin ortib borayotgani zamonaviy psixologiya va pedagogika fanlari oldida dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘smir shaxsining emotsional beqarorligi, o‘zini anglash jarayonidagi ichki ziddiyatlar, ijtimoiy rol va maqomlar bilan bog‘liq bosimlar, oilaviy va ta‘lim muhitidagi psixologik nomutanosibliklar, shuningdek, tengdoshlar munosabatlaridagi rad etilish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi suitsidal xavfning kuchayishiga olib keluvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, raqamli axborot makonining kengayishi, ijtimoiy tarmoqlarda namoyon bo‘layotgan destruktiv kontent, kiberbosim va taqqoslash mexanizmlarining kuchayishi o‘smir psixikasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, suitsidal fikrlarning shakllanishiga qulay psixologik zamin yaratmoqda. Shu bois, o‘smirlar orasida suitsidal moyillikni erta aniqlash, uning psixologik determinantlarini chuqur tahlil qilish hamda ilmiy asoslangan psixokorreksion yondashuvlarni ishlab chiqish nafaqat nazariy, balki ijtimoiy-amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, ta‘lim muassasalari, oilaviy muhit va psixologik xizmatlar tizimi faoliyatini takomillashtirish nuqtai nazaridan alohida dolzarblik kasb etadi. Mazkur muammoning yetarli darajada kompleks o‘rganilmagani, mavjud profilaktik va korreksion ishlarning ko‘pincha fragmentar xarakterga ega ekanligi ushbu mavzuni chuqur ilmiy tadqiq etish, empirik asoslangan xulosalar chiqarish va samarali psixologik yordam mexanizmlarini ishlab chiqishni zamon talabi darajasiga ko‘tarmoqda.

Adabiyotlar tahlili. So‘nggi o‘n yilliklarda o‘smirlik davrida suitsidal xulq-atvorni o‘rganish psixologiya fanining mustaqil va intensiv rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, Tomas Joyner tomonidan ishlab chiqilgan interpersonal-psixologik nazariya suitsidal xulqning shakllanishini ijtimoiy rad etilish va o‘zini jamiyatga ortiqcha yuk deb his qilish holatlari bilan bog‘lab izohlaydi. Ushbu yondashuv o‘smirlik davrida ijtimoiy munosabatlarga bo‘lgan ehtiyojning keskin ortishi fonida suitsidal fikrlar qanday paydo bo‘lishini tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, David Klonsky va Aleksandra Mey tomonidan ilgari surilgan uch bosqichli modelda suitsidal xulqning paydo bo‘lishi psixologik og‘riq, umidsizlik va harakatga tayyorgarlik jarayonlari orqali izchil rivojlanishi ko‘rsatib beriladi. Ushbu tadqiqotlar o‘smirlarda suitsidal xavfni erta bosqichlarda aniqlash imkonini beruvchi muhim ilmiy xulosalarni taqdim etadi.

O‘smirlar suitsidal moyilligini tushuntirishda emotsional regulyatsiya va affektiv beqarorlik masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Bu borada ****Adrian Wells****ning metakognitiv yondashuvi salbiy fikrlash sikllari va ichki dialoglarning suitsidal fikrlar shakllanishidagi rolini ochib beradi. Shuningdek, Marsha Linehan tomonidan ishlab chiqilgan dialektik xulq-atvor terapiyasi modeli emotsional

impulsivlik yuqori bo‘lgan o‘smirlarda suitsidal xatti-harakatlarning oldini olishda samarali mexanizm sifatida e‘tirof etiladi. Ushbu tadqiqotlarda o‘smirlik davriga xos bo‘lgan hissiy tebranishlar, o‘zini nazorat qilish qobiliyatining yetilmaganligi va stressga moslashuv mexanizmlarining zaifligi suitsidal xavfni kuchaytiruvchi asosiy psixologik omillar sifatida talqin qilinadi.

Oilaviy muhit va tarbiya uslublarining suitsidal xulqqa ta’siri masalasi zamonaviy adabiyotlarda chuqur empirik asosda yoritilgan. Jumladan, Gordon Parker va Peter Fonagi tadqiqotlarida emotsional befarqlik, ishonchsiz bog‘lanish va psixologik qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi o‘smirlarda ichki bo‘shliq va umidsizlik hissinin kuchaytirishi ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi. Ularning ishlarida oila psixologik xavfsizlik makoni sifatida shakllanmaganda, o‘smir tashqi stressorlarga nisbatan o‘ta sezgir bo‘lib qolishi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, Liza Damour o‘z tadqiqotlarida ota-ona bilan emotsional aloqaning sifat darajasi suitsidal fikrlarning paydo bo‘lishi yoki kamayishida hal qiluvchi rol o‘ynashini ilmiy dalillar bilan asoslaydi.

So‘nggi yillarda raqamli axborot muhitining o‘smirlar suitsidal xulq-atvoriga ta’siri alohida ilmiy muammo sifatida shakllandi. Jin Tvenj tomonidan olib borilgan keng ko‘lamli tadqiqotlarda ijtimoiy tarmoqlardan haddan tashqari foydalanish depressiv simptomlar va suitsidal fikrlar o‘rtasida barqaror bog‘liqlik mavjudligi aniqlangan. Shuningdek, Emy Orben raqamli texnologiyalarning salbiy ta’siri individual psixologik zaifliklar bilan o‘zaro ta’sirda kuchayishini ta’kidlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot doirasida o‘smirlik davrida suitsidal moyillikning shakllanishi murakkab, ko‘p omilli va tizimli psixologik jarayon ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Shuningdek, tadqiqot natijalari o‘smirlar orasida suitsidal moyillikni kamaytirishda psixologik korreksiyaning kompleks va tizimli yondashuvlarga asoslanishi zarurligini ko‘rsatdi. Individual va guruhviy psixokorreksion ishlarda emotsional regulyatsiya, stressga chidamlilik, ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, oila va ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda olib boriladigan profilaktik chora-tadbirlar yuqori samaradorlikka ega ekanligi asoslandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Thomas Joiner. *Why People Die by Suicide*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005. — 276 p.
2. David Klonsky, Alexandra May. The Three-Step Theory (3ST): A New Theory of Suicide Rooted in the “Ideation-to-Action” Framework. — *International Journal of Cognitive Therapy*, 2015, Vol. 8(2). — pp. 114–129.
3. Marsha Linehan. *Cognitive-Behavioral Treatment of Borderline Personality Disorder*. — New York: Guilford Press, 2014. — 558 p.
4. Peter Fonagy, Target M. Attachment and Reflective Function: Their Role in Self-Organization. — New York: Other Press, 2007. — 342 p.
5. Jean Twenge. *iGen: Why Today’s Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy*. — New York: Atria Books, 2017. — 352 p.
6. Michael Rutter. Resilience Reconsidered: Conceptual Considerations, Empirical Findings, and Policy Implications. — *Journal of Adolescent Health*, 2013, Vol. 53(4). — pp. 474–479.